

ŠMARNICA - pankrt slovenskih vin

ANDREJ MALNIČ

Povzetek

Predstavljen je delček diplomske naloge "Slovenci, vino in država: Štajerci in šmarnica (Oddelek za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, 1990 - mentor doc. dr. Janez Bogataj), v kateri smo raziskali konflikt med uradnim in ljudskim vinogradništvom na primeru odnosa do šmarnice ter obdelali genezo stereotipa o njeni škodljivosti. Raziskava je razdeljena na dva dela: prvi obsega pregled časopisov od pojava trtne uši do leta 1941, v drugem pa je predstavljeno terensko delo na območju Ptuja, Ormoža in Ljutomera. Razlika med obema je ta, da nas v prvem delu zanima razvojnost problematike, v drugem pa današnja podoba. Pričujoči spis sodi v prvi del raziskave.

Šmarnica - the bastard of Slovene wines

Abstract

A small part of the diploma-work "Slovians, wine and the state, Styrians and šmarnica" (Department for ethnology 1990 - under the mentorship of doc. dr. Janez Bogataj) is presented. Through the specific relations to šmarnica-wine we researched the conflict between official and popular wine growing and the genesis of the stereotype of its harmfulness. The research is divided into two parts: the first one is a survey of newspapers from the appearance of phylloxera until 1941. In the second part we represent the fieldwork in the regions of Ptuj, Ormož and Ljutomer. The difference between the two parts: the development research of the problem in the first part and the research of present state in the second part. The article is a short representation of the first part.

Kadarkoli na Slovenskem spregovorimo o odnosu do vina, praviloma poudarimo le žlahtnost tega razmerja. Če pa že moramo kaj reči tudi o nemarnosti pri vinu, potem še najraje govorimo o alkoholizmu. Skratka, vse, kar kazi slovensko vinsko idilo, tako ali drugače zamolčimo ali pa potisnemo v drugačen kontekst. A takšna čistunska drža spregleda vso širino problematike vina na Slovenskem.

Vzemimo na primer šmarnico. Tej najbolj razvpiti samorodnici pri nas, ki je sedanjí vinski zakon niti ne prišteva k vinu, očitajo vsakršne reči: da je škodljiva za zdravje, ker da povzroča tako telesna kot tudi duševna obolenja. Zlasti to zadnje. Kot vzrok se navaja, da naj bi šmarnica vsebovala več metanola kot druge žlahtne sorte. Čeprav je na primer dr. Janez Milčinski¹ takšne trditve zanikal in je, po besedah vinogradniškega strokovnjaka Lojzeta Hrčka,² vprašanje škodljivosti šmarnice še vedno odprto predvsem iz etičnih razlogov, pa je v Sloveniji splošno razširjeno mnenje, da je šmarnica pač strupena. Dr. Janez Milčinski trdi, da je takšno zgrešeno mnenje moč srečati le pri nas, čeprav šmarnico poznajo v vseh vinorodnih deželah. Etnologija seveda ne more presojati o škodljivosti, zato so pristojne druge vede. Kar nas tu zanima, je pač sam stereotip, predvsem njegova geneza.

Ponovimo nekaj zgodovinskih dejstev: Pred pojavom trtne uši pri nas šmarnice nismo poznali. Ta trsna bolezen je takrat povzročila strah in zmedo, grozil je gospodarski polom. Zato je država vinogradnike podpirala denarno in organizacijsko. Za samo obnovo nasadov pa je veliko oviro - bolj kot neizobraženost in nezaupljivost kmetov - predstavljal razmah t.i. direktno rodnih hibridov (samorodnic). Strokovnjaki so kmalu spoznali neprimernost teh vrst, vendar pa njih širjenja niso mogli preprečiti. Razkorak med uradnim in ljudskim vinogradništvom se je ob tem vprašanju bolj in bolj poglobljal. Spor je dosegel vrhunec v tridesetih letih tega stoletja: takrat je država na zahtevo vinogradniških strokovnjakov samorodnice ekskomunicirala. Od vseh samorodnic je bila najbolj sporna prav šmarnica. Zgodovino njenega pregona potrjuje domnevo, da gre pri posplošenih sodbah o šmarnici za stereotip.

Šmarnico kot rečeno, poznamo Slovenci od trtne uši naprej: leta 1883 naj bi jo vinski strokovnjaki nasadili v poskusni trsnici na Bizeljskem.³ Kot poroča F. Matijašič, so se strokovnjaki takrat želeli prepričati o primernosti te trsne sorte. Čeprav so že leta 1896 spoznali, da šmarnica ni primerna za pridelavo kvalitetnega vina in je v vinogradniškem časopisju niso priporočali, pa je do sredine dvajsetih let tega stoletja šmarnica dosegla nesluten razmah, celo tak, da je škodovala ugledu slovečih štajerskih vin. Odpor zoper to samorodnico je rasel, predvsem s strani države in vinogradniških združenj. Leta 1919 so tako javno obsodili Ivana Geršaka,⁴ ki je na prelomu stoletja šmarnico celo priporočal. Leta 1922 pa so na državni vinarski konferenci⁵ sprejeli sklep, naj država zakonsko prepove širjenje direktno rodečih križank. Glavna ovira, da ta zahteva ni bila takoj potrjena, je bil še vedno veljavni vinski zakon iz leta 1907, ki je samorodnice prišteval k "naravnim vinom". Nadvse pomembno pa je, da v vsem tem obdobju, t.j. od prihoda šmarnice pa do sredine dvajsetih let tega stoletja, ne vinogradniški strokovnjaki ne ostali niti z besedo niso omenjali kakršnihkoli škodljivih posledic za zdravje, marveč zgolj slabo kvaliteto. Šmarnica naj bi pač bila primerna le za domačo rabo.

Resnični preobrat v pregonu samorodnic je nastopil šele leta 1923, po objavi članka z naslovom "Metil alkohol - nevaren strup".⁶ Pisec je trdil, da vino samorodnice "na neki poseben način ljudi opijanja". Vzrok za to naj bi bil metanol, ki da ga je v ameriških trtah več kot v domačih. Toda država in tisti strokovnjaki, katerih cilj je bil iztrebiti vse samorodnice, niso takoj spoznali, kako močan argument za pregon samorodnic lahko pomeni članek o metanolu iz leta 1923. Še nekaj let so strokovnjaki pretežno poudarjali le slabo kvaliteto in ne toliko škodljivosti za zdravje.

Prvi članek, kjer se eksplicitno pozdravi pregon šmarnice ne več zaradi domnevne gospodarske škode, ampak zaradi škodljivosti zdravju, torej, ko se o šmarnici spregovori v okviru stereotipa, je bil objavljen že leta 1925:

"In prav je tako; kajti 'šmarnica' vsebuje tako zvani metilni alkohol, ki človeka silno omami. Strastni ljubitelji te "pijače" se poznajo po bebastih potezah in po abnormalni duševni omejenosti. Za poskus sem zasledoval vzroke štirih samomorov v drugi polovici leta 1924; povsod sem na začudenje dognal, da so vse te mlade

Opustela vinska klet na Dolenjskem (foto: P. Fister)

žrtve strastni ljubitelji 'šmarnice'".⁷

Med leti 1925 in 1928 se je stereotip o šmarnici povsem utrdil. Po letu 1928 šmarnice ne priporočajo več niti za domačo rabo. Obsodba je dokončna, poglejmo nekaj tipičnih primerov:

"Tekom lanskega leta je bilo med 24 samomorilci ljutomerskega okraja 20 privržencev šmarnice. Večinoma mladi fantje... Toliko je pisec teh vrstic mogel ugotoviti sam. Uradno natančno bi se dognala strašnejša resnica."⁸

"Trajno uživanje mu ubije živce, mu oslabi srce, ga onesposobi za delo ter ga polagoma spravi v grob."⁹

"Ob rednem in obilnem uživanju vina šmarnice postanejo starši manj plodoviti in v kolikor dobijo otroke, so ti često degenerirani (idioti, kreteni). Visok odstotek bolnikov iz vinorodnih krajev v blaznicah je največ posledica prekomernega uživanja šmarnice."¹⁰

S sprejetjem nove vinske zakonodaje leta 1929 je država poskrbela za zakonski pregon samorodnic. Vendar pa prav ta zakon dokazuje, da je bilo racionalno jedro, okoli katerega se je formiral stereotip, gospodarske narave in ne toliko skrb za "zdravje slovenskega naroda", kakor je oblast rada poudarjala. Če bi bila šmarnica res tako škodljiva, zakaj je potemtakem zakon dovoljeval prodajo samorodnic še do leta 1932? Ali, kakor je o šmarnici razmišljal nekdo, ki je bil leta 1938 dvakrat kaznovan, ker je nezakonito prodajal šmarnico.

"... Če ste res prepričani, da šmarnica našemu zdravju toliko škoduje, kakor to vedno pripovedujete, če šmarnica res kvari našo vinsko kupčijo doma in tudi pri izvozu vina v inozemstvo, ... tedaj je resnično bolje, da spremenite tudi zakon, ki dovoljuje še 500 trsov šmarnice, in šmarnico popolnoma prepoveste..."¹¹

Da sklenemo: raziskava je pokazala, da gre pri vprašanju šmarnice v resnici za stereotip, ki se je pojavil celih štirideset let po tem, ko so šmarnico že poznali. Racionalno jedro stereotipa je bilo gospodarske narave in ne skrb za zdravje slovenskega naroda.

Čeprav je vprašanje škodljivosti, kot smo že omenili uvodoma, še vedno odprto, se moramo strinjati s sodbo dr. Janeza Milčinskega,¹² ki pravi, da bi veljalo napadalno divjost pivcev šmarnice razumeti v okviru socialnega okolja, ki mu pivci pripadajo; v prvi vrsti pa upoštevati alkoholizem in ne toliko šmarnice kot take. Take so tudi naše izkušnje, ko smo raziskovali pomen in mesto šmarnice v vsakdanjem življenju ljudi danes.

Opombe

1. Janez Milčinski, Medicinsko izvedenstvo, Ljubljana, 1970, str.107.
2. Lojze Hrček, Vinogradništvo II - Ampeleografija, Ljubljana, 1982, str.70.
3. Gospodarske novice, Šmarnica samorodna ameriška trta, 1908, leto I, št.10.
4. Kmetovalec, Necepljene ameriške trte, ki neposredno rode in njih pravi pomen za vinogradništvo, 1919, str.115.
5. Kmetovalec, Iz konference državnih vinarskih strokovnjakov, 1922, str.217.
6. Kmetovalec, Metil alkohol - nevaren strup, 1923, str.106.
7. Preporod, Dopisi, 1925, str.171.
8. Preporod, Zbrana zrna : Šmarnica, 1931, str.8.
9. Naše gorice, Šmarnica in nje precepljanje na stalnem mestu, 1928, str.37.
10. Naše gorice, Samorodnice in sloves naših vin, 1940, str.37.
11. Naše gorice, Vprašanje samorodnic, 1938, str.67.
12. Gl. navedeno delo.